

Чекмарьова І. М.

*викладач кафедри кримінального права
та кримінології, Одеський державний
університет внутрішніх справ*

ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

13 квітня 2012 р. Верховною Радою України був прийнятий новий КПК України, який набрав чинності, крім положень, що стосуються кримінального провадження щодо кримінальних проступків. Ці положення мають вступити в дію одночасно з набранням чинності закону України про кримінальні проступки.

У вітчизняній фаховій літературі та суспільному дискурсі наявний обмін позиціями щодо доцільності введення інституту кримінальних проступків з огляду на кримінологічну обґрунтованість та юридичну правомірність такого виокремлення.

З одного боку, слід констатувати суспільний запит стосовно гуманізації сфери кримінальної юстиції, обмеження кримінально-правового примусу, підвищеної уваги до прав та свобод людини. І, на перший погляд, кримінальний проступок – це те рішення, яке було б на часі.

З іншого ж, навряд чи соціум є згодним поступитися одним з найцінніших прав – правом на безпеку від кримінальних посягань. В цьому плані на тлі загострення соціального протистояння, зростання злочинності на фоні політизації загальнокримінальних проявів введення інституту кримінальних проступків видається спірним.

З огляду на амбівалентність ставлення до кримінальних проступків звернемося до історичного контексту.

Так, в Укладенні Російської Імперії 1845 р., а потім і в редакції цього Укладення 1857 р. розподіл на злочини і проступки провадився за критеріями, які, скоріше, мали відношення до змісту

суспільних відносин, які порушувались такими діяннями. Це, в свою чергу, тягнуло за собою характерне розмежування заходів впливу на правопорушників:

якщо мова йшла про порушення права, а саме недоторканості, як вказувалось, Влади Верховної та установлених цією владою прав і безпеки суспільства або приватних осіб – то це був злочин, за яким встановлювалися кримінальні покарання;

якщо йшлося про порушення відповідних правил, які встановлені для захисту відповідних прав – то це проступок, за які передбачалось виправні покарання.

У зв'язку з цим цей систематизований законодавчий акт і мав офіційну назву «Укладення про покарання кримінальні та виправні». Звернемо увагу, що виправлення було притаманне заходам впливу саме за вчинення проступків; кара не була вирішальною в цьому контексті, адже, говорячи сучасною мовою, характер і ступінь суспільної небезпеки проступку принципово відрізнялися від відповідних характеристик злочинів.

В Кримінальному Укладенні 1903 р. була вже введена трьохчлена система кримінальних правопорушень, яка була більш формалізованою і залежала, в першу чергу, від виду санкції.

Після Жовтневих подій 1917 р. відбулись зміни в класифікації злочинів. В першому українському КК 1922 р. вже не виділялась категорія «кримінального проступку», і, крім того, особливою підставою кримінальної відповідальності стала так звана «соціальна небезпечність» особи.

Сьогодні КК України є єдиним нормативним актом, який містить вичерпний перелік тих правопорушень, які іменуються злочинами і за вчинення яких передбачено кримінальну відповідальність. Всі злочини поєднує той факт, що вони посягають на найбільш цінні суспільні відносини (об'єкти кримінально-правової охорони), тому їх суспільна небезпека є тим критерієм, за яким вони відрізняються від інших видів правопорушень.

Введення кримінальних проступків порушує цей традиційний підхід. Наприклад, відповідно до проекту Закону України від 03.01.2013 р. №1202 «Про внесення змін до Кримінального

кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» запропонований народним депутатом В.Швецом, кримінальні правопорушення запропоновано поділити на два види – злочини та кримінальні проступки, ознаки яких майже тотожні, окрім ознаки протиправності: діяння вважаються злочинами тому, що передбачені Книгою 1 Особливої частини КК України, а кримінальними проступками, бо – Книгою 2. Проте ця ознака належить до формальних і не розкриває суті злочину та кримінального проступку, а це, у свою чергу, свідчить про неналежну юридичну техніку. Відповідно залишається невирішеним питання: у чому ж полягає сутнісна відмінність злочинами та кримінальними проступками? Також звернемо увагу на те, що поза увагою залишається принципове розмежування кримінальних проступків та адміністративних правопорушень.

Постає питання щодо ознак, на які слід спиратися при визначенні поняття кримінального проступку, та обсягу діянь, які ним будуть охоплюватися. Основним критерієм, за яким доцільно відмежовувати проступок від злочину, є їх небезпечність для суспільства. Щодо обсягу діянь, то, на думку більшості фахівців, до числа кримінальних проступків слід відносити окремі діяння, які за чинним КК України належать до злочинів невеликої тяжкості, а також певні види адміністративних правопорушень, що вчиняються фізичними особами та мають судову юрисдикцію.

Але при цьому виникає концептуальна проблема кримінально-правової політики щодо криміналізації/декриміналізації. Зокрема, вважаємо, що трансформація злочинів невеликої тяжкості у кримінальні проступки не змінить юридичної природи цих правопорушень, оскільки засобом обмеження прав і свобод особи, яку буде визнано винною у їх вчиненні, залишається кримінальна відповідальність. Юридична процедура визнання особи винною та призначення їй відповідного покарання здійснюватиметься в межах кримінально-правових відносин.

Ще більш негативний соціально-політичний резонанс матиме переміщення значної частини адміністративних правопорушень, що вчиняються фізичними особами (наприклад, дрібне хуліган-

ство, дрібне викрадення майна), до кримінальних проступків. Визнання таких правопорушень кримінально караними деліктами буде сприйматися як у повсякденній свідомості громадян, так і в професійній правосвідомості фахівців, як розширення сфери дії кримінального закону.

Величезна кількість громадян України завдяки таким нововведенням одразу ж попадають в орбіту кримінальної юстиції, бо хоча притягнення до відповідальності за кримінальні проступки і не буде пов'язано з виникненням стану судимості, але всі ці особи будуть набувати статус таких, що піддані кримінальній відповідальності. Про яку ж в такому разі декриміналізацію може йти мова?

Отже, видається очевидним, що не дивлячись на більш м'які покарання за кримінальні проступки та низку інших положень, і проступок, і злочин є юридично ідентичними діями. Тобто кримінальний проступок, який пропонується законодавчо легалізувати, за всіма своїми ознаками є ні чим іншим, як злочином, а не різновидом якогось іншого правопорушення.

Таким чином, з правової точки зору кримінальний проступок – це різновид злочину, який від інших відрізняється лише суворістю кримінально-правових санкцій за його вчинення. Отже, ідея гуманізації, залишається, фактично, лише на папері, бо у дійсності у запропонований спосіб аж ніяк не може бути реалізована.

Відповідно до цього кримінально-правова політика України в частині запровадження інституту кримінальних проступків потребує наукового та доктринального обґрунтування задля уникнення в подальшому теоретичних та прикладних суперечностей.